

«ՄՇԱԿ» ԹԷ ԼՈՒՍԱԽՈՐԶԱԿԱՆ ՁԷ՝ ՀԱՅ ԷԼ ՁԷ *).

Տասներկու տարի է որ Մշակի խմբագիր Պ. Գ. Արծրունին ամեն օր կրկնում է թէ «Մշակը կրօն չունի, Լուսաւորչական Հայ չէ, ելն. ելն. Այս և սորանից աւելի անվայել խօսքերով իւր ընթերցողների զահլէն տարած է, որոնք առանց նորա խոստովանութեան էլ շատ վաղուց ճանաչել էին գործերիցն, որ Մշակը Լուսաւորչական չէ:

Բայց այսու ամենայնիւ տակաւին մինչ ցարդ «Մշակ»-ի ընթերցողներս իբրև Հայ էինք ճանաչում «Մշակ»-ին (ոչ թերթին՝ այլ խմբագրողին) և այն ևս իւր ասածովն՝ այնպիսի մի հայ, որ կարող է ատելով ատել Հայ կրօնը, Հայ եկեղեցին, վնասել նորա կազմակերպութեանը, աղանդ անուանել Հայ ազգի կրօնը, բաժանումն քարոզել, նոր ու աղանդական րէֆորմներ մտցնելու աշխատել Հայ կրօնի մէջ և դարձեալ Հայ անունով պարծել թէ «Հայ եմ, որովհետև հայերէն եմ խօսում», Ահա այս տեսակ հայերից մին էլ «Մշակ»-ին էինք համարում. բայց իվերջոյ Մշակը մեր այսպէս ճանաչումն էլ սխալ հանեց:

«Մշակ»-ի ասելով կամ բանաստեղծելով կան տաճիկ հայեր, պարսիկ հայեր, քիւրտ հայեր, եղիզի հայեր և վերջապէս շատ տեսակ հայեր, բաւական է որ օրհնեն հայերէն, և հայհոյեն հայերէն. այս տեսակ հայերից մին էլ Մշակին էինք համարում, բայց այս էլ սխալ եղաւ. Մշակն այս ձև հայութիւնն էլ ընդունել իւր մեծապատուութեանը անպատուութիւն համարեց, ներկայ տարւոյս 38 համարով բացարձակ քարոզեց թէ ինքը հայ չէ. այլ՝ ասորի, ասորի ծագումն ունելով—ասորի Սենեքերիմ թագաւորի հայրասպան որդիներից սերելով Արծրունեաց տոհմն:

Ե՛հ, ի՞նչ վնաս Հայ ազգին որ պ. Արծրունին իրան Հայ չէ համարում, ի՞նչ հարկ կայ գրիչ ձեռք առնել, ժամանակ կորցնել, ասել թէ «Մշակ» Հայ է կամ Հայ չէ, կրօն ունի՞ թէ չունի, մեզ միայն նորա որոմնացանութիւններն, նորա գայթակղեցուցիչ քարոզներն, նորա վնասակար դատողութիւններն հարկադրում են խօսել, և թէպէտ առողջ միտք ունեցողներ երբեք նորա դատարկ գոռգոռոցներին կարեւորութիւն չեն տալիս, նորա քարոզածներ դատարկ տակառի թըխթըխկոցներ են և միայն մանուկներին կարողանում են խաբել՝ երկիւղ պատճառելով. բայց չչեղունք բուն խնդրից:

«Մշակ» Հայ չէ, Հայ ազգին չէ պատկանում, Հայ եկեղեցւոյ շահերն նորան չեն հետաքրքրում, Մշակի համար մի և նոյն է պրահ-

(*) Այս յօդուածը հրատարակուեցնք պատասխանատուութիւնը յօդուածագրի վերայ թողնելով:

ման է մեռել՝ թէ Հայոց Հայրապետ է վախճանել, մի շեյխ են ընտրում թէ մի Հայոց եկեղեցւոյ Պետը՝ մի և նոյն է դարձեալ, Թէպէտ նա երբեմն այնքան հայամոլութիւն էր քարոզում, որ քիւրտ, եզդի, պարսիկ, տաճիկ, յոյն և լին, ազգերին էլ հայ էր ճանաչում, նոցա պապերի արեան մէջ հայ արիւն էր խառնած տեսնում, որով և Հայաստանի մէջ բնակած բոլոր ազգաբնակութիւնը Հայ էր ճանաչում և հրատարակում, բայց այժմ քամին հակառակ կողմից է փչում. սըրտով, գործով կրօնքով և ազգով հայացածներին մաղում, դէն է գըցում, նորանց հայ չէ ճանաչում, իւր յիշեալ համարի առաջնորդող կոմիտէի հետ խնամքով վերնագրով յօգուածի մէջ ասում է թէ, «նոյն իսկ Գրիգոր Լուսաւորիչն էլ հայ չէր, օտարազգի էր», Օ՛, ինչ խոր փիլիսոփայութիւն, ինչ հմուտ մարդազննութիւն, ինչ քիմիականութեան սուր հոտառութիւն. Գրիգոր Լուսաւորիչը հայ չէր, օտարազգի էր, ինչքան էլ հայոց շահերը պաշտպանեց, հայոց ազգը լուսաւորեց, հայ չէր, քանի որ նորա պապու պապի, պապի պապու, պապու պապի արեան մէջ պարթեական արիւն կար, պարթե էր, օտար էր, հետեաբար օտար էին և Մեծն Ներսէս և Մեծն Սահակ, Վարդան Մամիկոնեան, օտար էր Տրդատ իւր պապի պապերով և իւր թոռան թոռներով, Ահա այս է Մշակի քարոզածն. էլ յառաջ գնա՛ Մշակ, մաղի՛ր հայ ազգը, լաւ մաղի՛ր, դուրս հան Արշակունիք, Բագրատունիք, Ռուբինեանք, Արծրունիք, Մամիկոնեանք և լին. հաւատաքննութեան բովէն անցնել, հարկաւ չորս միլիօն ազգի մէջ կրգտնես Հայկի արիւնը, թէ չգտնես, դարձի՛ր օտարներ մաղի՛ր, նոցա մէջ անշուշտ կը գտնես մահմէտական հայ Մզաղիին, բողոքական հայ Ամիրխանեանցին, կաթոլիկ հայ՝ գերապայծառ Հասունին, Գու գուցէ հայ ես ճանաչում միայն հայ եկեղեցուց բաժանուածներին, Մաղի՛ր օտարներին, հոգեփոխութեան հաւատով զննի՛ր Հայկի արեան Խֆօշէի-նէր կը գտնես օտարների արեան մէջ, աւելի քրդերի և թիւրքմէնների (Թորգոմական) մէջ, կազմակերպիր նոցանից Մշակի բանակ, գրաւիր նորանցով Հայաստանի և Հայ եկեղեցու սեպհականութիւններն, իբրեւ հին հայու սեպհականութիւն:

Բայց ընթերցողը գուցէ հարցնէ մեզ թէ Մշակին ինչի՞ն է պէտք կրօնի վերայ գրել, մինչդեռ նա չէ ուսումնասիրել կրօնը և չէ ուզում մի որ և է կրօնի դրօշակի տակ մօտել. Մշակին ինչի՞ն է պէտք Հայոց կաթոլիկոսական խնդրի վերայ խօսել՝ մինչդեռ նորա գոյութիւնը ազգի համար աւելորդ է համարում, հարկաւ մի նպատակ ունի նա, վասն զի նա՝ Մշակ թաց տեղ քնող չէ. մինչև որ մի ծառի վերայ տասն ընկոյզ չտեսնէ՝ մի քար չի գցում վեր բերելու. Արիշներ էլ հարցնում են թէ, Մշակի նիւթեր պակաս չեն, նա ունի մի ստուար բանակ գրողների, թուղթ մրտողների, թէ գրելու նիւթ էլ չունենայ՝ փառք Աստուծոյ, ահագին բառարան ունի հայհոյելու, հարիւր տարի էլ գրի, զեռ չի պրծնիր, Ի՞նչ է պատճառն որ լող չսովորած՝ ջուրն է մանում —

պատմութիւն և կրօն չուսումնասիրած՝ քննադատում է, անշուշտ մի փոքրիկ ցաւ ունի էլի, մի ձու ունի գլորելու. մին ունի հայոց կաթուղիկոս ընտրել տալու, այնպիսի մին՝ որ վերանորոգութիւն մտցնի Հայ եկեղեցու և կրօնի մէջ, Գրիգորի Լուսաւորչին Դէպքէն Ինչպէս ասումէ նոյն առաջնորդող (դէպի անդունդ) յօգուածի մէջ, որպէս զի իւր երես սպիտակացնող Բաֆֆիի. խենթ Վարդանի ցնորական երազի իրագործութիւնն իւր աչքով տեսնի, նորա երազած և գուշակած երկու հարիւր տարին երկու հարիւր շաբաթի փոխուի, Հայ Լուսաւորչականներն բաց թողնելով օտարազգի Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին, Ամիրխանեանին լսեն, Այո՛, Մշակի նպատակն է Արարատեան դահի վերայ մի Բրգիչոյ, Գաղիչոյ կամ Շմուէլ տեսնել. ապա թէ ոչ ինչ կապ ունէր կաթուղիկոսական խնդրի մէջ յառաջ բերել թե « Լուսաւորիչն էլ Հայ չէր, օտար ազգի էր », և թէ « Հայ եկեղեցուն վերանորոգութիւն է հարկաւոր ժամանակի պահանջման համաձայն » :

Պ. Արծրունի, հէրիք համարենք Ձեզ նման հանաքազութիւն, մի քիչ էլ լրջօրէն խօսինք, ծանր նստինք որ լիար գանք, բայց դու լուրջ խօսելն արհամարհում ես, վնաս չունի, կ'համբերենք քեզ, վարժուած ենք հայհոյանքներդ բանի դեղ չգնելու. միայն հետեւեալ մի քանի հարցումներին պատասխանիր լրջօրէն, առանց քաշքշելու, և ծամածռելու, առանց հայհոյելու. ուրիշ հարց չեմք առաջարկում քեզ, քո ասածների բացատրութիւն եմք ուղում :

«) Ի՞նչ վերանորոգութիւն ես ուղում մտցնել Հայոց Առաքելական ուղղափառ եկեղեցւոյ մէջ. աշխարհական կաթուղիկոսութիւն, քաղաքական ամուսնութիւն, առեւանգութիւն թէ մի նորաձեւ աղօթք, երես դէպի արեւմուտքը դէպի Բրիտանիա կամ Ամերիկայ :

Բ) Ի՞նչ տեսակ դպրոց ես ուղում մանկանց կրթութեան համար, և ի՞նչ տեսակ քարոզութիւն եկեղեցական, անկրօնութիւն, դպրոցների մէջ՝ թէ Ձեր « Հայաստանի Ճանապարհորդութեան դասախօսութիւնն » եկեղեցու բնմի վերայ :

Գ) Ի՞նչ կրօնական գրքերի թարգմանութիւն ես ուղում լինել ժողովրդի մէջ մայրենի լեզուով. Ս. գրքի բողոքականաց կարկատած թարգմանութիւնը, թէ գուրանի թարգմանութիւն Հայ լեզուով :

Դ) Հայոց ազգը իւր քրիստոնէական կրօնն ո՞ր կաղմակերպեալ եկեղեցուց է սովորել, եթէ Թադէոս և Բարդուղիմէոս Առաքեալներից չէ ընդունել :

Ե) Եթէ Գրիգոր Լուսաւորիչ օտար պիտի ճանաչեմք, նորա փոխարէն ո՞ւմ համարենք բնիկ Հայ և հայութեան պաշտպան, Լույսի՞ն թէ Վ. օրթերին, գերապայծառ Հասունի՞ն թէ Ամիրխանեանին :

Շ) Քրիստոնէութիւնը Հայաստանի մէջ քարոզող և տարածող ո՞ր Լատինացին է կամ Յոյն. Աւետիքոսներ թէ չունի՞նք օրաց հրէայ ասէր էլի սաղ կրգար :

է) Հայ բողոքականք՝ եթէ իսկապէս չեն միացել մի արդէն յայտնի եղած բողոքական եկեղեցու հետ, ուրեմն նոքա ինչո՞վ են հեռացած Հայ եկեղեցուց, և ի՞նչ դաւանութեամբ միացած են բողոքական տղանդին:

Ը) Լուսաւորչական եկեղեցին ի՞նչ լաւ կողմեր է կորցրել, զոր բողոքականք գտել են այժմ և մենք էլ պարտաւոր ենք վերցնել նորանցից այն լաւ լաւ յատկութիւններն, նմանող լինելով նորանց. մեր նախնի Ս. Հարց քարոզածն ուրանալ թէ վնդեւ Ս. գրքից այն կտորներն, որ ուղղափառութեան հաստատութիւն են:

Թ) Ի՞նչ տեսակ լուսաւորեալ կաթուղիկոս է հարկաւոր Հայ եկեղեցուն. Հայ կրօնի, եկեղեցւոյ և աղգային պատմութեան տեղեակ մի Հայ եկեղեցակա՞ն, թէ Եւրոպայում կամ Ամերիկայում ուսումն առած մի գիտնական պրոֆէսոր, թէ Գերմանիայում դօքտորութեան վկայական ստացող թէև իսպառ անտեղեակ Հայ եկեղեցւոյ վարդապետութեան և Հայ պատմութեան մի խմբագիր:

Եւ չ) Վերջապէս աղգային՝ ընդհանրական ժողովին ապագայ կաթուղիկոսի օրով աշխարհական պատգամաւոր ո՞վ ես ուզում յառաջ քշել. գիտենք որ դու ցանկութիւն չունիս ներկայ գտնուելու, Հայոց եկեղեցու անցեալն, ներկայն և ապագայն քեզ չեն հետաքրքրում, իհարկէ մին ունիս ի նկատի որ առաջարկես մասնակցել, դա Ամիրխանեանց կ'լինի, որովհետև նա հրաւեր կարդաց Մշակի մէջ թէ՛ «Հայոց կաթուղիկոս թող գայ վիճենք, վերք տանք վերք առնենք, տեսնանք ո՞վ կը յաղթի». այժմ էլի նոյն զուռնան ես փչում: Բայց չէ այդ զուռնային լսող չկայ, Հայեր խօ՞ւր լինիք էլ յիմար չե՞ն որ չկարենան ճանաչել և որոշել իրանց մօր քաղցր մկկոցն որսացող գայլի հաստ ու կոպիտ ձայնից:

Մշակ ջան, արեւիդ մատաղ, գլխիդ ղուրբան լինի տասներկու տարուան թերթերդ, ասա՛ք ինչի՞ն է պէտք Հայոց կրօնի վերայ խօսիլը, Հայոց եկեղեցու Պնտի վերայ առաջնորդող յօդուածներ տպելը, սպասիր ընտրութիւնը լինի արձնի, դու էլ ներքին կամ մանր լուրերի շարքում երկու տողով ասա «մենք լսեցինք որ հայոց կաթուղիկոս են ընտրել». ինչպէս գրեցիր հանգուցեալ Վեհ. Գէորգ Գ. Կաթուղիկոսի մահացուցակն: Առ այժմ ցտեսութիւն. Չեր եղբօր որդին եմ, բայց Հայ եմ, ո՛չ Ասորի: